

B O E K E N

Het verlangen van een republiek

Margo Trappenburg bespreekt:

Sjaak Koenis, *Het verlangen naar gemeenschap. Politiek en moraal in Nederland na de verzuijing*, Amsterdam: Van Genneep, 1997.

Het politiek-filosofische tijdschrift *Krisis* wijdde onlangs een heel thema-gedeelte aan *Het verlangen naar gemeenschap* van Sjaak Koenis. Drie geleerde commentatoren discussiëren met Koenis, analyseren zijn centrale begrippen, sporen naar ambivalenties in de tekst en proberen deze te duiden in wetenschapstheoretische termen. Zo lezen we in de bijdrage van Tannelie Blom: 'Als ik *Het verlangen naar gemeenschap* in zijn geheel in ogenschouw neem, dan zie ik twee principes van theorieconstructie elkaar voor de voeten lopen: een analytische techniek die empirisch concrete fenomenen uiteenlegt in aspecten die als zodanig, in geïsoleerde vorm niet observeerbaar zijn, maar die, beschouwd als een netwerk van onderling afhankelijke variabelen een 'diepestructuur' doen vermoeden (...) en (...) een 'realistische' of fenomenale techniek (...), een strategie van theorievorming die eraan wil vasthouden dat theoretische concepten eenduidig refereren aan op zichzelf bestaande en als zodanig ook observeerbare eenheden.' Voor iemand die een vlot geschreven essay publiceerde dat netto slechts 124 pagina's telt is al deze aandacht in *Krisis* enerzijds vleidend, maar anderzijds misschien ook een beetje teveel van het

goede. Koenis reageert op de kritiek van Blom met de verzuchting dat hij en Blom 'in twee geheel verschillende theoretische werelden leven', een verweer dat ik beslist ga onthouden voor de eerstvolgende keer dat iemand mijn werk bekritiseert in termen die er veel te ingewikkeld voor zijn.

De centrale these in *Het verlangen naar gemeenschap* is eenvoudig en door en door republikeins in de politiek-filosofische betekenis van dat woord (dat Koenis zichzelf pas na één van de in *Krisis* verschenen commentaren als republikein is gaan zien, zoals hij in zijn repliek beweert, is onbegrijpelijk). Die these luidt als volgt: politiek is een apart soort activiteit met een eigen logica, een eigen ritme en eigen onderwerpen. Van vele kanten wordt deze eigen aard van de politiek echter bedreigd. Zo bestaat er in Nederland de neiging om politiek vooral *instrumenteel* te beschouwen: men ziet politiek als een middel om de samenleving te ordenen, de sociale zekerheid op peil te houden en gezondheidszorg toe te delen aan zieken en behoeftigen. In termen van Van Gunsteren & Andeweg, die in *Het grote ongenoegen* (Aramith Uitgevers, 1994) een visie op politiek verkondigen die in hoge mate vergelijkbaar is met die van Koenis: politiek wordt gelijkgesteld met 'systeemzorg', terwijl systeemzorg slechts een bijproduct of een nevenfunctie van de politiek zou moeten zijn. Naast deze neiging om de politiek te instrumentaliseren bestaat ook de neiging haar op een verkeerde manier te moraliseren.



INHOUD

Het verlangen van een republiek

Welke schoolstrijd?

B O E K E N

Deze fout wordt gemaakt door aanhangers van de zogeheten gemeenschappelijkheidstheze.

Zij menen dat de samenleving alleen bijeen kan worden gehouden door een gemeenschappelijke publieke moraal, zij maken zich zorgen over de toenemende individualisering in de moderne maatschappij, zij pleiten voor enigerlei herstel van normen en waarden en voor nadere bezinning op 'wat ons bindt'. Aanhangers van de gemeenschappelijkheidstheze zijn volgens Koenis te vinden bij zowel het CDA, als de PvdA als de VVD, met dien verstande dat de precieze inhoud van de te herstellen normen en waarden van partij tot partij verschilt: voor de VVD gaat het vooral om burgermansfatsoen, voor het CDA om goed ouderschap, goed nabuurschap en dergelijke en voor de PvdA (door Koenis terloops tussen CDA en VVD in gesitueerd; merk op hoe de PvdA langzaam maar zeker de centrumrol in de Nederlandse coalitiepolitiek overneemt) om zaken als vriendschap en solidariteit. Anders dan de aanhangers van de gemeenschappelijkheidstheze meent Koenis dat het in de politiek juist niet moet gaan om 'wat ons bindt'. Waar moet het dan wel om gaan? Dit is een centrale vraag voor politiek-filosofische republikeinen, gemakshalve hier maar even gedefinieerd als denkers die van oordeel zijn dat politiek een waarde op zichzelf vertegenwoordigt. De republikeinse politiek-theoretica Hannah Arendt, inspiratiebron voor zowel Van Gunsteren & Andeweg als Koenis, vond dat de politiek een ruimte moest zijn waar

mensen geschiedenis konden schrijven door het verrichten van strikt politieke daden. Strikt politieke daden zijn niet privé (het verzorgen van je oude moeder is geen politiek), maar ook niet sociaal-economisch (het verhogen of verlagen van de WAO is ook geen politiek in de Arendtiaanse zin des woords).

Waar moet het in de politiek over gaan?

Strikte politiek gaat bij Arendt vooral over oorlog en vrede en om constitutievorming (haar grote politieke helden zijn de Griekse krijger Achilles en de Amerikaanse grondwet opstelden). Voor Van Gunsteren & Andeweg gaat het in de politiek om 'het vermijden van dictatuur en slavernij' en om 'het vormgeven aan lotsverbondenheid'. Koenis vindt deze beide invullingen van politiek wel aantrekkelijk, maar niet goed genoeg. Arendt's visie komt neer op een esthetisering van de politiek (*l'art pour l'art*). De visie van Van Gunsteren & Andeweg vindt Koenis teveel een helikopterperspectief. Van veraf bekeken mag het zo zijn dat de belangrijkste functie van het parlement is dat het er is, dat we het kiezen en dat we dus niet zijn overgeleverd aan willekeurige machtsuitoefening, maar in de praktijk van alledag geeft dat maar heel beperkt zicht op wat we met en in zo'n parlement zouden moeten doen.

Wat stelt Koenis hier tegenover? Dat wordt niet helemaal duidelijk. Soms lijkt hij van mening dat burgers zich in de politiek zullen manifesteren als

representanten van uiteenlopende gemeenschappen: kerken, belangengroepen, vrouwenbeweging, homobeweging (het verlangen naar gemeenschap is op zichzelf heel begrijpelijk; het mag alleen niet op de politiek geprojecteerd worden). Vertegenwoordigers van verschillende gemeenschappen kunnen in de politiek met elkaar strijden om erkenning van hun gemeenschap of over de opheffing van als onrechtvaardig ervaren verschillen tussen gemeenschappen. Politiek à la Koenis mag echter niet worden verward met de pacificatiepolitiek die we kennen uit de tijd van de verzuiling, toen de representanten van de verschillende zuilen met elkaar streden over kwesties van verdeling en erkenning. Koenis is zeer beducht voor de opsluiting van burgers in culturele stereotypen; je mag je als burger wel manifesteren als representant van een gemeenschap, maar het is zeker niet de bedoeling dat de politiek een infrastructuur aanbiedt die jou als zodanig behandelt.

Mag het in de politiek gaan over morele kwesties? Dat hangt er vanaf. Het mag in elk geval niet gaan over zogenaamde 'exclusieve normen', normen die specifiek zijn voor bepaalde gemeenschappen, die tot doel hebben onderscheid te creëren tussen wel en niet-leden van die gemeenschap. De politiek c.q. de overheid mag zich niet bemoeien met visies op 'het goede leven'; burgers mogen dergelijke visies vrij belijden en ontwikkelen in hun gemeenschappen. Daar staat tegenover dat de overheid zich wel mag bemoeien met wat

B O E K E N

Koenis de 'kwaliteit van de politieke orde' noemt en daaronder vallen 'in ieder geval voorlichting over antidiscriminatie (omdat discriminatie tegen de wet is), en over ongezond gedrag van de burgers (niet omdat de overheid een bepaalde (morele) conceptie van gezondheid heeft of zou moeten hebben, maar omdat de kosten van (vermijdbaar) ongezond gedrag en de verdeling van die kosten politieke kwesties zijn). Bij die voorlichting hoort ook natuur- en milieu-educatie (...) omdat de kosten van vervuiling en vernietiging van het milieu en in het verlengde hiervan de verdeling van de risico's die we hierdoor lopen politieke kwesties zijn (...)'. Ik moet zeggen dat ik het hier even helemaal kwijt raakte. De politiek/overheid mag zich niet bemoeien met morele visies van burgers/visies op het goede leven, o.k. Maar de overheid mag zich daar wel mee bemoeien als die visies raken aan verdelingsvraagstukken in het heden of in de toekomst? Aan vrijwel alle morele vragen zitten toch financiële aspecten? Als meer mensen overgaan tot euthanasie kan dit de kosten van de gezondheidszorg beïnvloeden; als meer vrouwen hun ongeboren kind laten onderzoeken en overgaan tot abortus als het kind een afwijking heeft evenzo. Mag de overheid, gehoord deze over-

wegingen, zich opeens wel bemoeien met bijvoorbeeld de visie op het goede leven van christenen die deze beide vormen van ingrijpen in gods raadsbesluit afwijzen? Of mag de overheid alleen neutraal uitleggen hoeveel kleiner het zorgbudget kan worden als euthanasie en selectieve abortus op grotere schaal zouden worden geïmplementeerd? Ook het eerste deel van de geciteerde passage roept vragen op. De overheid mag morele idealen propageren (voorlichting over anti-discriminatie) als dit wetsconform gedrag in de hand werkt? Dan mag de overheid toch ook preken houden over mijn en dijn als dit diefstal en vernieling kan voorkomen? Ik denk dat het, Koenis' eigen theorie volgend, zeker verdedigbaar was geweest om ongezond gedrag, discriminatie en het leefmilieu inzet te maken van politieke debatten. Antidiscriminatie-*propaganda*, gezondheidsvoorlichting en milieu-educatie lijken me echter heel slecht in te passen in zijn theorie.

Dit is een kleine misser in een overigens aardige, associatieve beschouwing die vooral duidelijk wil maken hoe weinig politiek de Nederlandse politiek is. De leukste associatie die de lezer gratis mee krijgt is een analyse van de Den Uyl-lezing van Wim Kok uit 1995. Koenis zet Kok neer als bij

uitstek een vertegenwoordiger van de apolitieke, Nederlandse bestuurscultuur: 'uit alle (...) keuzemomenten die Kok presenteert, valt niet op te maken hoe hij zelf zou kiezen. De wereld van Kok (de wereld waar Kok zelf boven staat, MT) bestaat uit belangen en verlangens, uit schuttersspuitjes van het ideologische gelijk, uit 'de heilige koe van de economie' en 'het milieu als geloofsartikel', en het is de politiek die daaruit keuzen moet maken. In zijn stuk presenteert hij verscheidene politieke keuzen, die, door zijn formulering ervan (...) direct worden gedepolitiseerd.' De verzorgingsstaat, de internationalisering, het opgaan van Nederland in de Europese Unie, de grote steden problematiek; geen van deze onderwerpen brengt Kok tot uitspraken waar een zinnig mens het ook mee *oneens* zou kunnen zijn. Je kunt dat een loffelijke vorm van conflictvermijding noemen of een talent om alle keuzen te herdefiniëren tot win-win situaties. Maar voor republikeinen als Koenis, die snakken naar een politiek debat dat eindelijk eens ergens over gaat is het de dood in de pot.

MARGO TRAPPENBURG
redacteur S&D

